

Univerzita Hradec Králové

Ústav sociální práce

Šikana jako sociálně patologický jev a role sociálního pracovníka

Bakalářská práce

Autor: Zuzana Kolářová

Studijní program: B6731

Studijní obor: Sociální práce

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Štěch, Ph.D.

Hradec Králové

2017



Zadání bakalářské práce

Autor: Zuzana Kolářová

Studium: U1473

Studijní program: B6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce ve veřejné správě

Název bakalářské práce: Šikana jako sociálně patologický jev a role sociálního pracovníka

Název bakalářské práce AJ: Bullying as a social pathological phenomenon and a role of social worker

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Kvalifikační práce se zaměří na problematiku šikany ve školách jako sociálně patologického jevu, a možnosti postavení sociálního pracovníka ve školství. Cílem práce bude zjistit názory výchovných poradců a metodiků prevence na postavení sociálního pracovníka v systému školství vzhledem k řešení šikany a jiných sociálně patologických jevů. V praktické části bude použita metoda kvalitativní, sběr dat proběhne pomocí polostrukturovaného rozhovoru.

KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách, 2.vyd., Praha: Portál, 2000, 127s. ISBN 80-7178-409-5
DISMAN, M. Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele, 3. vyd. Praha: Karolinum, 2002, 374s. ISBN 80-246-0139-7
KYRIACOU, Ch. Řešení výchovných problémů ve škole, 2.vyd. Praha: Portál, 2008, 272s. ISBN 80-7178-945-3
MATOUŠEK, O. Slovník sociální práce, 2.vyd. Praha: Portál, 2008, 272s. ISBN 978-80-7367-369-0

Garantující pracoviště: Katedra sociální práce a sociální politiky,
Ústav sociální práce

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Štěch, Ph.D.

Oponent: PhDr. Martin Smutek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 4.12.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucí bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Kosoříně dne 27. 3. 2017

Zuzana Kolářová

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé práce Ph.Dr. Ondřeji Štěchovi, Ph.D. za užitečné rady, podnětné připomínky a vedení mé bakalářské práce. Děkuji všem informantům a informantkám, kteří mi věnovali svůj čas, a bez nichž by nebylo možné výzkumné šetření provést.

Abstrakt

KOLÁŘOVÁ, Zuzana. *Šikana jako sociálně patologický jev a role sociálního pracovníka ve školství*. Hradec Králové, 2017. 57s. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Štěch, Ph.D

Tématem bakalářské práce je šikana jako sociálně patologický jev a role sociálního pracovníka ve školství. Teoretická část je založena na studiu odborné literatury, vymezuje pojmy souvisejícími se šikanou, školstvím a sociální prací. Praktická část je zaměřena na kvalitativní výzkumnou strategii prostřednictvím rozhovorů zaměřených na přítomnost sociálního pracovníka ve školství v České republice. Cílem je zjistit názory výchovných poradců a metodiků prevence na postavení sociálního pracovníka v systému školství vzhledem k řešení šikany a jiných sociálně patologických jevů.

Klíčová slova: šikana, sociálně patologický jev, sociální pracovník, škola, prevence

Abstract

KOLÁŘOVÁ, Zuzana. *Bulling as a social pathological phenomenon and the role of social worker*. Hradec Králové, 2017. 57 p. Bachelor Degree Thesis. University of Hradec Králové. Leader of the Bachelor Degree: Ph.Dr. Ondřej Štěch, Ph.D

The topic of this bachelor thesis are the bullying as a social pathological phenomenon and the role of social worker in the system of education. The theoretical part is based on study of professional literature, explain terms related to bullying, system of education and social work. The practical part is devoted to a qualitative research strategy by means of semistructured interviews aimed at the present time of the social worker in the Czech system of education. The aim of this research is to find the second opinion of the guidance counsellor and the methodist of prevention to the role of social worker in the system of education due to dealing with bullying and the other social pathological phenomenon.

Keywords: the bullying, social pathological phenomenon, social worker, school, prevention

Obsah

ÚVOD	9
1 TEORETICKÉ POJMY	11
2 ŠIKANA.....	13
2.1 Projevy šikany	13
2.2 Stupně šikany.....	15
2.3 Oběť šikany	18
2.4 Agresoři	21
2.5 Prevence ve škole	22
3 ŠKOLNÍ SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK	26
3.1 Sociální pracovník	26
3.2 Odborné řešení sociálně patologických jevů	27
3.2.1 Poskytování prevence	28
3.2.3 Spolupráce s rodinou žáka	29
3.2.4 Sociální pracovník - prostředník mezi rodinou a školou dítěte	30
3.2.5 Poskytování poradenství a informací	30
3.3 Školní sociální práce	31
3.3.1 Vývoj školní sociální práce.....	32
3.3.2 Školní sociální práce v zahraničí	34
3.3.3 Vývoj školní sociální práce na Slovensku	35
3.3.4 Příklad dobré praxe – Základní škola Postoloprty.....	36
Shrnutí teoretické části	38
4 METODICKÁ ČÁST.....	39
4.1 Formulace výzkumného cíle.....	39
4.2 Zvolená výzkumná strategie.....	40
4.3 Transformace dílčích výzkumných otázek do tazatelských otázek.....	41

4.4 Výběr výzkumného souboru a účastníci výzkumu.....	42
4.5 Organizace a průběh výzkumu, etické aspekty	42
4.6 Způsob analýzy získaných dat	43
5 ANALÝZA A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	44
5.1 DVO 1.....	44
5.2 DVO 2.....	45
5.3 DVO 3.....	47
Shrnutí praktické části	48
ZÁVĚR.....	50
POUŽITÁ LITERATURA.....	52
SEZNAM TABULEK.....	54
PŘÍLOHY	55
PŘÍLOHA A Přepis rozhovoru s výchovnou poradkyní základní školy.....	55

ÚVOD

Téma práce, Šikana jako sociálně patologický jev a role sociálního pracovníka ve školství, jsem si zvolila především z toho důvodu, že šikana je stále aktuálnější společenským problémem. Role sociálního pracovníka ve školství na druhou stranu není v České republice tématem číslo jedna.

Svou práci bych proto ráda pojala jako projekt. Projekt, jehož teoretická část seznámí a informuje o šikaně, jako sociálně patologickém jevu, o sociálním pracovníkovi, o existenci školní sociální práce v zahraničí, na Slovensku, v České republice na Základní škole Postoloprty.

Jednotlivé kapitoly informují o základních pojmech, používaných v této práci, problematice šikany, informace o sociálním pracovníkovi a poslední kapitola je věnovaná dobré praxi v České republice, a to Základní škole Postoloprty, kde od roku 2012 je pozice školního sociálního pracovníka.

Šikana je závažný celospolečenský problém. Je to jedna z mnoha stránek každodenního života dětí a dospívající mládeže na základních a středních školách, učňovských zařízeních (*bullying*), dětských domovech. Šikanuje se i v partnerských vztazích (*domestic violence*) na pracovištích mezi dospělými. Mnohdy jde o velice vzdělané lidi (*mobbing*). Šikana je nebezpečný sociálně patologický jev, který se týká celé společnosti a každé společenské vrstvy. Jev, při němž je omezována osobní svoboda, svoboda rozhodování a je ponižována lidská důstojnost. Šikana je všude přítomná a může nás provázet celý život. O drtivé většině případů šikany se neví. Zůstává skryta, ačkoli lehčí formy a počáteční stadia šikanování zasahují velkou část školní populace. Každý člen společnosti se může stát agresorem, ale i obětí šikany.

Šikanování mezi spolužáky není ničím novým. Dětská agresivita je problém celosvětový. Také u nás tento jev vždy na školách v nějaké podobě existoval. V dnešní době se objevuje čím dál více případů šikanovaných dětí. Některé mohou skončit tragicky. Bohužel jsme se u nás setkali se šikanou ve škole, kdy agresory byli studenti a obětí učitelka. Tento případ skončil smrtí učitelky. Může docházet k sebepoškozování obětí, nebo agresor dotlačí oběť až k sebevraždě. Oběť se bojí někomu svěřit, mnohdy si jejího problému nevšimnou ani její nejbližší příbuzní a přátelé. Agresoři si nepřipouštějí následky svého jednání, protože jejich

touha je uspokojena. Je nutno zdůraznit, že každá instituce a zařízení má svůj řád a pravidla, podle kterých by se každý měl řídit. Proto si mnoho učitelů nepřipouští výskyt šikany na škole, kde pracují, natož v jejich vlastní třídě. Zmíněný jev bývá často skrytý. Je obtížné ho zjistit, získat o něm pravdivé informace. Pokud jej objevíme, nesmíme se nechat se svést na falešnou stopu. Ještě obtížnější je tento jev řešit, neboť jeho důsledkem je patologie sociálních vztahů mezi žáky. Velice důležité je, aby si každý pedagog připustil výskyt šikany na „své“ škole, dokázal ji rozpoznat a věděl, jak má postupovat při jejím řešení.

S termínem školní sociální práce se v České republice v běžné praxi sociální práce ani v odborné literatuře běžně nesetkáváme. Školní sociální práce je u nás zatím neprobádaným světem. Příkladem dobré praxe je Základní škola Postoloprty, kde školní sociální práce funguje od roku 2012.

Empirická část projektu si klade za cíl zjistit názory výchovných poradců a metodiků prevence na postavení sociálního pracovníka v systému školství vzhledem k řešení šikany a jiných sociálně patologických jevů. Smyslem projektu je poukázat na potřebnost sociální práce v českém školství, a to ze strany metodiků prevence a výchovných poradců, kteří by se sociálním pracovníkem měli tvořit „základní“ multidisciplinární tým.

V empirické části jsem použila kvalitativní výzkumnou strategii. Metodou je přímé dotazování. Zvolenou technikou jsou individuální polostrukturované rozhovory. Získané poznatky následně interpretuji.

1 TEORETICKÉ POJMY

Šikana

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.“ (MŠMT, 2016a)

Sociálně patologický jev

„Společensky nežádoucí jevy (např. nezaměstnanost, chudoba, vysoká rozvodovost, extrémně zvýšená nemocnost) a především společensky nebezpečné jevy (např. poruchy chování, násilí, vandalismus, terorismus, šikana, kriminalita, rasismus, drogové závislosti, alkoholismus, prostituce, pornografie, gamblerství).“ (Slovník cizích slov, 2016)

Sociální práce

„Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na pomáhání jednotlivcům, skupinám či komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl.“ (Matoušek, 2012, s.184)

Sociální pracovník

„Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace.“ (z. č. 108/2006 Sb., § 109)

Škola

Neboli „*Školská právnická osoba je právnickou osobou zřízenou podle tohoto zákona, jejíž hlavní činností je poskytování vzdělávání podle vzdělávacích programů uvedených v § 3 a školských služeb podle tohoto zákona.*“ (z.č. 561/2004 Sb., § 124)

Metodik prevence

„*Metodik prevence působí na škole jako poskytovatel poradenských služeb spolu s výchovným poradcem, školním metodikem prevence, případně školním psychologem/školním speciálním pedagogem a jejich konzultačním týmem složeným z vybraných pedagogů školy*“.
(Věstník MŠMT, 2016a)

Výchovný poradce

„*Výchovný poradce vykonává činnosti poradenské, koordinační, informační a metodické. O těchto činnostech vede písemnou dokumentaci.*“ (Věstník MŠMT, 2016b)

Prevence

„*Ve vztahu k sociální práci je prevence souborem opatření, jimiž se předchází sociálnímu selhání, a to zejména těm typům selhání, které ohrožují morální hodnoty společnosti.*“
(Matoušek, 2003, s.164)

2 ŠIKANA

Za šikanu se považuje jakékoli chování, jehož cílem je ublížit, ohrožit nebo zastrašit jedince nebo skupinu lidí. Šikana může být jak fyzický, tak slovní útok. Fyzickým útokem se rozumí bití, poškozování věci druhého, ohrožování, ale i vydírání. Slovní útok zahrnuje pomluvy, lži, nadávky a ponižování.

Výraz šikana je francouzského původu (**chicane**) a znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům ze strany úředníků.

Pojem šikana je uváděn v Akademickém slovníku cizích slov takto: „*Šikanovat – pronásledovat, záměrně zbytečně obtěžovat, nespravedlivě obviňovat, trestat, kárat, šikanovat podřízené, byrokratické šikanování, šikanování mladších vojáků staršími.*“ (Akademický slovník, 1995)

Šikana je záměrné a nevyprovokované užití síly jedincem nebo skupinou osob. Jde o chování opakované. V některých případech se může jednat o velice brutální útoky.

„*Šikana je libovolné systematické slovní, fyzické, psychické nebo sexuální vydírání prováděné obvykle silnými jedinci vůči těm, kteří se nedokážou bránit sami. Jde o úmyslné touhy ublížit, ohrožit a polekat s cílem způsobit utrpení.*“ (Kyriacou, 2005)

Ve světě je školní šikanování chápáno jako asymetrická agrese mezi dětmi samotnými. Za šikanu tedy nepovažujeme ostatní typy školního násilí, jako je například zneužívání moci učitelem, násilí žáků vůči pedagogům, násilí mezi dospělými pracovníky, násilí rodičů vůči pedagogům a naopak.

2.1 Projevy šikany

Šikanování má ve svých projevech různou podobu. Následky zanechává především na psychickém zdraví jedince. Šikanování můžeme rozdělit:

- Verbální přímé a nepřímé
- Fyzické přímé a nepřímé
- Aktivní a pasivní

Za určitých okolností a podmínek se šikana může stát formou organizované trestné činnosti a v některých případech nabýt rysy organizovaného zločinu.

„Pocit bezpečí každého jedince je neodmyslitelnou podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu školy. Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky a svěřenci.“ (Kolář, 2001)

Šikana se nejčastěji objevuje během vyučování, tzn. o hodinách volna, o přestávkách, během cesty do školy nebo ze školy, na školních výletech. Škola je zodpovědná za chování svých žáků v době vyučování i mimo areál školy.

Nepřímé varovné znaky šikanování mohou být (MŠMT, 2016b):

- Žák bývá o přestávkách osamoceny, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Jeho školní prospěch se někdy nevysvětlitelně a náhle zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Odmítá vysvětlit poškození nebo ztráty věci.
- Mění svoji pravidelnou cestu ze školy a do školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Odřenin, modřin, škrábance, řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

Rodiče si mohou rovněž všimnout možných příznaků šikanování:

- Domů za dítětem nechodí spolužáci ani jiní kamarádi.
- Častá nechut' jít ráno do školy.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, střídá různé cesty, případně prosí o odvoz autem.
- Ze školy chodí dítě hladové.
- Dítě žádá o peníze a udává nevěrohodné důvody, případně doma krade peníze.
- Dítě bývá doma smutné, apatické, objevují se výkyvy nálad, zmínky o sebevraždě.
- Stěžuje si na neurčité bolesti břicha, hlavy, ráno se může objevit zvracení.

- Dítě se vyhýbá docházce do školy.

Projevem šikany je i agresivní chování. „*Agrese je chování, které je vedeno se záměrem ublížit jiné osobě nebo poškodit nějakou věc. Agrese fyzická nebo agrese verbální, může vzniknout díky afektu.*“ (Slovník cizích slov, 1985)

Důsledky agrese v životě člověka představují rizikový faktor ve vztazích mezi lidmi a okolím. Agresivita představuje celou řadu projevů, od symbolických až po fyzické napadení. Kolář (2001) dělí projevy agrese:

Fyzická – škrcení, dušení, píchání špendlíky, kružítkem, stříhání vlasů, dušení, aj.

Slovní – vyhrožování zabitím, oběšením, aj., mučení, urážky, výsměch, nadávky, zastrašování, sj.

Násilné příkazy – oběť je nucena nosit ponižující ceduli, platit agresorům výkupné nebo si „půjčovat“ peníze, aj.

Krádeže a ničení věcí – agresori berou oběti peníze, trhají a ničí oblečení, přivlastňují si její věci, ukradnou nebo schovají oběti doklady, peněženku., aj.

2.2 Stupně šikany

Šikana není nikdy záležitostí pouze agresora a oběti. Jedná se o onemocnění celé skupiny. Dle Koláře (2001) je šikana onemocnění vztahů ve skupině. Vnitřní pohyb skupiny je postižen ve vztahu členů skupiny k normám, hodnotám a postojům šikanování. „*Schéma šikany zachycuje negativní proces, kterým se mrzačí vztahy mezi členy skupiny. Tento chorobný proces je pravým opakem budování komunity, jehož cílem je bezpečné soužití a tvořivý přesah osobních individuálních rozdílů.*“ (Kolář, 2001, s. 35)

Šikana je rozdělena do několika stupňů vývoje. Každý stupeň vyžaduje odlišné způsoby řešení. Kolář vytvořil pětistupňové schéma, které je pro další práci se šikanou velice nutné a užitečné.

První stupeň – OSTRAKISMUS

„Šikanování se může objevit v každé skupině. Podmínky ke vzniku šikany mohou být zcela běžné a podmínky nenápadné. V takových skupinách se nemusejí nutně objevovat kázeňské problémy. Agresorem šikany jsou běžní chlapci, ale i dívky.“ (Kolář, 2000, s.32)

Ostrakismus, zn. prvky šikanování. *„Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, sprádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky, apod.“ (Kolář, 2000, s. 32)*

Druhý stupeň – FYZICKÁ AGRESE A PŘITVRZOVÁNÍ MANIPULACE

Ostrakismus často přerůstá do dalšího vývojového stadia. Pocit, jak chutná moc, když někdo bije nebo týrá někoho slabého, může vyvolat u některých jedinců prolomení posledních zábran a začínají své agresivní chování opakovat. Nepříznivou variantou je, když násilí začne používat vůdce skupiny jen pro zábavu nebo obveselení sebe a svých „věrných“.

Další vývoj této „nemoci“ do značné míry závisí na zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. Pokud jsou ve skupině zažité určité hodnoty, např. soudržnost, kamarádské vztahy, a členové skupiny zaujímají negativní postoj k násilí, pak se šikana rychle ztratí. Taková skupina bohužel nikdy nevzniká sama o sobě. Je zapotřebí pozitivního působení dobrého pedagoga.

Pokud je imunita skupiny oslabena, jsou pokusy o šikanování trpěny a je jisté, že se násilí v nějaké podobě bude objevovat a při shodě dalších okolností může růst až do pokročilého stupně „sebezničení“ skupiny.

Třetí stupeň - VYTVOŘENÍ JÁDRA

Tato třetí fáze je považována za klíčovou. V případě, že nikdo nepostaví počáteční agresi jednotlivců, pak se v tomto období utvoří skupiny agresorů, kteří začnou systematicky spolupracovat. Již, ne pouze náhodně, šikanují nejvhodnější oběti. Zpočátku jsou oběťmi téměř vždy ti, kteří jsou již osvědčeným objektem. Jsou to ti žáci, které agresori považují za „nejslabší“ články skupiny. Toto je klíčový moment, kdy se rozhoduje, zda počáteční stadium překročí do stadia pokročilého.

V této době je již skupina rozdělena na podskupiny. Někdy se může stát, že vznikne křehká rovnováha mezi dvěma nejsilnějšími podskupinami a násilí se dočasně zastaví. Snadno však může dojít ke zvrtnutí, například po příchodu dalšího agresora nebo „typické“ oběti převedené z jiné školy. Může vzniknout i pozitivní podskupina, která bude skupince agresorů rovnocenným soupeřem. Ty ale nebývají časté. Problémem je, že slušný žák nežaluje, což je ve většině případů kamenem úrazu. Je to žák, který respektuje a přijímá pravidla skupiny.

Čtvrtý stupeň - PŘIJÍMÁNÍ NOREM VĚTŠINOU

V případě, že ve skupině není silná pozitivní podskupina, činnost agresorů nerušeně pokračuje. Normy agresorů skupina přijme, často ze strachu, aby se ostatní členové sami nestali oběťmi šikany. Normy se pak většinou stanou nepsaným zákonem. Následkem tohoto dojde ve skupině k proměně. Skupina zůstává navenek zachována, ale vnitřní struktura se mění – rozkládá se.

V takové skupině poté dochází k vytvoření alternativní identity. Celá skupina se podřizuje normám vůdců. K hlavním agresorům se postupně přidávají ostatní žáci. I ti slušní a nekonfliktní. Aktivně se účastní týrání spolužáka a někteří při tom prožívají slast.

Pátý stupeň - TOTALITA NEBOLI DOKONALÁ ŠIKANA

V tomto, posledním, stupni jsou normy agresorů přijaty nebo respektovány každým členem a dojde k nastolení totality, tzv. **stadia vykořisťování**. Žáci jsou rozděleni do dvou tříd. Agresoři sami sebe označují jako nadlidi, krále, velkoknížata, ministry, kingy, mazáky, ... a své oběti za podlidi, poddané, nevolníky, hulibrka, bažanty, ... Iniciátoři šikany využívají vše, co se využít dá. Nejen, že nacházejí uspokojení při týrání oběti, ale snaží se vytěžit co nejvíce. Využívají znalostí a rozumových schopností obětí, jejich city, ale i materiální věci. Důkazem moci agresorů je, že se oběť nemůže bránit a poslušně koná jejich příkazy. Čas pracuje pro nárůst a zdokonalování násilí. Agresoři ztrácejí poslední zbytky zábran, jsou nutkáni k opakovanému násilí.

Dříve neutrální nebo mírní členové skupiny jsou stále, více konformnější. Aktivně se účastní týrání nebo se zájmem přihlížejí. V takové skupině je násilí považováno za normální věc, která je součástí každodenního rituálu.

Zatímco oběti jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoliv. Neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, pokusem o sebevraždu.

Tento nejvyšší stupeň „dokonalosti“ je typický spíše pro šikany ve věznicích, dříve i ve vojenském prostředí a výchovných ústavech pro mládež. V mírnější podobě se však někdy vyskytuje i na školách. Nejčastěji se iniciátorem šikany stává žák, kterého zvolila třída ze svého předsedu, má výborné vystupování, jedná sebevědomě a má výborný prospěch. Vedení školy a ostatní pedagogové jej podporují a věří mu.

Na pátém stupni šikanování je nejhorší tím, že členové skupiny, agresori i žáci terorizovaní, přijmou normy šikanování ze své, respektují je. „ *Je prokázáno, že u některých obětí se vytvořila jakási vnitřní komunikace, či lépe „pseudovědomí“, které absurdně káralo negativní pocity a myšlenky o agresorovi.*“ (Kolář, 1997, s. 40) Z tohoto hlediska je pochopitelné, že některé oběti odmítly při vyšetřování svědčit.

2.3 Oběť šikany

Oběti šikany jsou nešťastné děti. Obětí jsou většinou děti ze slušných rodin, nejsou rváči ani nemají sklony k násilí. Pravou příčinou, proč se stávají oběťmi, nejsou vnější znaky, jako například malá postava, brýle, pihy, zrzavé vlasy nebo vady řeči. Nepřátelství skupiny si dítě může získat, jak nějakou svou předností tak určitým „handicapem“. Může to být dítě příliš zralé na svůj věk, přemýšlivé, dítě s velmi dobrým vztahem k nějakému učiteli („šplhoun“). Častější obětí agrese však bývají tiché, plaché děti, eventuálně děti s tělesným handicapem. Jedním z výrazných faktorů je i rasová odlišnost dítěte. Tyto znaky používá agresor pouze pro výmluvy a omluvy svého chování. Pravdou je, že agresor si vždy najde něco na své oběti a bude mu vyhovovat jakékoli dítě. Agresori často zdůvodňují svůj útok právě tím, že oběť se nějakým způsobem liší od ostatních členů skupiny. Většinou jde o fyzický vzhled. Faktem je, že každý jsme jiný. Může se stát, že odlišnost může jedince degradovat. Důležitou informací je, že oběť šikany se může stát kdokoli z nás.

Typickou vlastností šikanovaného jedince bývá plachost, tichost, nemluvnost, nízké sebevědomí, bázlivost, podřizuje se ostatním členům skupiny, osamělost, neschopnost zapojit se do kolektivu, neschopnost zaujmout a udržet si sympatie dětí. Oběť mívá negativní vztah k násilí. Vyhýbají se kolektivním sportům, kde jde o těsný fyzický kontakt, jako jsou fotbal nebo hokej.

„Oběti bývají různé, většina z nich pochází z rodin, kde je péče až úzkostlivě přehnaná. Mezi spolužáky mívají málo kamarádů, cítí se nejistě, v různých společenských rolích se neprojevují adekvátně, při šikaně se chovají submisivně, dají se snadno rozčítit.“ (Kyriacou, 2005, s.29)

Šikana sama o sobě může začínat velice nenápadně a pozvolna. Nejprve může jít o narážky, postrkování, posmívání, které je bráno jako „normální“ mezi dětmi. Časem může přerůst až k fyzickému násilí nebo psychickému vydírání.

Šikanované děti se nacházejí v krajní nouzi. Zoufale potřebují pomoc svých rodičů nebo pedagogů. Problémem je, že sami si o pomoc říct neumí. Překážek je mnoho, dokonce i v případě, že rodinné vztahy jsou v pořádku. Dítě má od prvopočátku strach z pomsty za „bonzování“. Nerozumí situaci, je dezorientované, prožívá pocity studu, má zábrany mluvit o svém problému. Často hledá také příčiny svého utrpení v sobě, ve svých chybách. Pátrá, co udělalo špatně, proč jej spolužáci nemají rádi. Důležité je, aby rodiče byli vnímaví a rozpoznali, že není u dítěte něco v pořádku. Každé takto postižené dítě vysílá varovné signály a dělá věci, které dříve nedělalo, chová se jinak. Při podezřelých okolnostech by se měli pokusit k němu přiblížit. Pokud se jim podaří získat jeho důvěru, utišit jeho strach a povzbudit ho, aby se jim svěřilo, mají téměř vyhráno.

Agresor očekává, že při jeho narážkách a posmívání, oběť ztratí hlavu a na provokace nějakým způsobem zareaguje. Nejlepší obranou je pokrčit rameny nebo se snažit vůbec nereagovat i na nejjízlivější poznámky. Odlišnou situací je, když agresor svou oběť fyzicky napadá.

Může být dobré, pokud se dítě naučí bránit protiútokem. Je nutné brát zřetel na fyzické dispozice oběti a agresora neboť agresor bývá většinou silnější.

Každé šikanované dítě se bojí svěřit se svým problémem. Ale jako každý, kdo potřebuje pomoc, vysílá svému okolí varovné signály a doufá, že si jich rodina nebo přátelé všimnou a pomohou jim:

- Za dítětem nedochází domů žádný spolužák, zdá se, že nemá žádné kamarády.
- Dítě je zaražené, posmutnělé až depresivní, nemluví o tom, co se děje ve škole.
- Špatně usíná, má poruchy spánku, zdají se mu hrůzostrašné sny.
- Dojde k výraznému zhoršení prospěchu, je nesoustředěné, bez zájmu.

- Často ho před odchodem do školy po příchodu pobolívá hlava, břicho, apod.
- Dítě často navštěvuje lékaře, znenadání se objeví neomluvená absence.
- Dítě chodí do školy nebo ze školy oklikami.
- Přichází domů s potrhaným oblečením, poškozenými školními pomůckami nebo bez nich.
- Často mu nevychází kapesné, ztrácí ho, požaduje další peníze.
- Dítě přichází domů vyhladovělé, i když dostává svačina a obědy má zajištěny.
- Nedokáže uspokojivě vysvětlit svá zranění.
- Vyhróžuje sebevraždou nebo se o ni dokonce pokusí.

„Specialista na problematiku šikanování Michal Kolář vytvořil typologii obětí školní šikany:

- *Oběti „slabé“ s tělesným nebo psychickým handicapem*

Z tělesných handicapů se poměrně často vyskytuje malá fyzická síla, obezita, tělesná neobratnost, jakákoli mimořádnost vzhledu, například následky po operaci rozštěpu. K psychickým znevýhodněním se řadí například hyperaktivita s poruchou pozornosti (ADHD), specifické poruchy učení (dyslexie, dysortografie, a jiné) nebo opožděný duševní vývoj.

- *Oběti „silné“ a nahodilé*

V tomto případě se jedná o oběti náhodně vybrané. Nemají žádný handicap, agresory „pouze“ nevědomky něčím provokují. Patří do skupiny více obětí, které jsou neustále bity a zneužívány. Tento typ obětí se ale agresorům dokáže postavit, nemá z nich strach a oni v něm nebudí respekt.

- *Oběti „deviantní“ a nekonformní*

Tyto oběti jsou zvláštní skupinou. Jsou šikanované pro svou odlišnost od skupinové normy. Tito „deviantní“ žáci jsou velmi různorodí. Mohou mezi ně patřit žáci, kteří se snaží vzorně plnit požadavky učitelů, premianti třídy, kteří jsou považováni za šprty. Jinou variantou je rasová odlišnost. Například jediný Rom mezi „bílymi“ a několika skiny.

- *Oběti s životním scénářem obětí*

Tyto oběti nemusí na první pohled být ničím výjimeční. Problémem je, že tyto děti poměrně často mohou měnit prostředí (školy, místo bydliště). Jedním z důvodů může být to, že

v předchozí škole se staly obětí šikany. Jakmile změni prostředí a dostanou se do nového kolektivu, který má narušenou strukturu, snadno se stanou znovu obětí šikany. Jedná se o děti, které se stanou oběťmi v jakémkoliv prostředí.“ (Kolář, 2001, s. 89)

2.4 Agresoři

„Šikanující žáci se vzájemně velmi liší, často pocházejí z rodin, kde je výchova nedůsledná nebo naopak přehnaně přísná. Rodinné vztahy postrádají dostatek citu a děti se chovají agresivně.“ (Kyriacou, 2005, s. 29) Jsou to egocentričtí a sobečtí jedinci, považující se za střed světa a mravní normy si upravují podle svých představ. Používají lidi kolem sebe jako věci, které lze využít.

Porucha jejich duševního vývoje nijak není na překážku vysoké inteligenci, hluboké vzdělanosti, tvořivosti a silné vůli k vlastnímu úspěchu.

Odborník na šikanu Michal Kolář (1997, s. 49) říká: *„ Při setkání s agresory bylo vždy zarážející, že tito mladí lidé neměli žádné vědomé pocity viny, netrápily se skutečností, že někomu ublížili a zasloužený trest vnímají jako křivdu.*“

Při odhalení šikany se agresoři snaží zabránit tomu, aby byl rozvrácen obraz o nich samotných. Snaží se vidět sami sebe pozitivně a chtějí, aby jejich okolí mělo na ně stejný náhled. Často své chování odůvodňují odpověďmi: *„Strašně mě provokoval...“* *„Pořád se na mě tak divně díval.....“*

Na otázku, proč to dělají, odpovídají shodně: *„Měl jsem z toho srandu...“* *„Byla to jen legrace...“* Většinou nejsou schopni vysvětlit své skutečné motivy.

Agresoři převážně lžou, klamou okolí i sami sebe velmi přesvědčivě, s velkým citovým nasazením, dokonce došlo i na slzy. Ze šikany obviňují své oběti a vyžadují jejich tvrdé potrestání.

Může se zdát, že agresor šikany je nemocný, sadistický psychopat. Jedná se o antisociální chování. *„Agresory lze zařadit do významné a četně zastoupené skupiny lidí závislých na sobě, jejichž vztahy k druhým jsou pouze prospěchářské a parazitně manipulativní.*“ (Kolář, 2001, s. 53)

Iniciátoři šikany bývají ve skupině považováni za ty „silné“. Jsou to žáci, kteří umějí svůj strach před svým okolím, ale i před sebou, perfektně skrývat a zároveň zneužívají strachu druhých. Zpravidla jsou fyzicky zdatní. Je u nich pozorovatelná touha po moci a krutost. Mívají skvělý pocit z utrpení druhých.

Michal Kolář, který se mnoho let zabývá problematikou šikany, zaznamenal několik typů agresorů. Tyto typy rozdělil do tří skupin. U každého popisuje charakterové vlastnosti, typické rysy původní rodiny a jakým způsobem šikanuje.

Typy iniciátorů šikany podle Koláře (2001):

- První typ - hrubý, primitivní, impulzivní, s kázeňskými problémy – narušený vztah k autoritě, někdy zapojený do gangů, které páchají trestnou činností. Šikanuje masivně, tvrdě, nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních. V rodině agresora se často vyskytuje agrese a brutalita rodičů – jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.
- Druhý typ - velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu bez přítomnosti svědků. V rodině tohoto typu agresora bývá často uplatňován důsledný a náročný přístup, někdy až vojenského drilu bez lásky.
- Třetí typ - „srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Objevuje se u něho patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky. V rodině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot.

2. 5 Prevence ve škole

Problematiku šikany a prevence ve školách řeší hlavně Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. 1/2001, čj.:28 275/2000-22.

Je velice důležité, aby se s problematikou šikany a jiných sociálně patologických jevů seznámili pedagogičtí pracovníci školských i mimoškolských zařízení. Měli by být seznámeni s varovnými signály a negativními důsledky šikany, a to jak pro oběti, tak pro její pachatele.

Za závažnou chybu je třeba považovat tendence podceňovat počáteční projevy šikanování.

„Každý pedagogický pracovník na všech úrovních a typech škol ve výchovně vzdělávacím procesu vede důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka a rozvíjí zejména:

- *pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka*
- *respekt k individualitě každého jedince*
- *etické jednání (humanita, tolerance)*
- *jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince*

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli využívat možnosti osobní, společenské a morální výchovy v prevenci a šikanování a prohlubovat si své znalosti a dovednosti v tomto oboru. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. To se týká zejména situací, kdy se žák učí přijímat všeobecné hodnoty společnosti, identifikovat se s nimi a jednat v jejich duchu v každodenním životě.“ (MŠMT, 2017)

Za aktivity školy v oblasti prevence šikany a agresivity odpovídají ředitelé škol a školských zařízení. V rámci účinné prevence, dle Metodiky prevence MŠMT, čl. 3, odst. 4, č. 1/2001, čj.:28 275/2000-22 je ředitel školy povinen zejména:

- zajistit metodika prevence,
- zodpovídat za informovanost všech pedagogických pracovníků školy,
- navodit úzkou spolupráci mezi žáky, rodiči a pedagogy,
- ve školním řádu jasně stanovit pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení,
- zajistit zvýšený a kvalitní dohled pedagogů o přestávkách, před začátkem vyučování, po jeho skončení a i během osobního volna,
- seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikanování,
- aktivně zapojit do prevence i nepedagogické pracovníky,

- zvyšovat informovanost pedagogů v této oblasti, doplňovat školní knihovnu, organizovat semináře s odborníky zabývajícími se danou problematikou,
- spolupracovat s odbornými službami resortu školství (pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče a jiné odborné pracoviště poradenských a preventivních služeb v regionu)

Možností jak šikaně předcházet a čelit jí je mnoho. Jedná se o různá opatření, přístupy, zásady a metody. Automaticky sem patří povědomost o příčinách šikanování, porozumění situaci, za které k šikaně dochází. Samozřejmou prevencí je informovanost žáků o linkách důvěry, včetně kontaktních adres a telefonních čísel.

Prevenici, stejně jako v mnoha jiných oborech můžeme rozdělit na:

- *„**Primární prevence** – uplatňuje se v případech, kdy k šikaně ještě nedošlo. Spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti dětí, rodičů, veřejnosti o šikaně, preventivních aktivitách školy. Účinnými prostředky prevence jsou přirozené součásti komunity, např. celoškolní setkání, školní parlament, třídní samosprávy či spolusprávy. Nejlepší ochranou proti šikanování je budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi členy školního společenství, školní komunity.*
- ***Sekundární prevence** – uplatňuje se v případech, kdy k šikaně již došlo a kde musí být použita opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevily. Řadí se sem včasná diagnostika, bezodkladné vyšetření šikany a pedagogická opatření (ochrana oběti před dalším násilím, rozhovor s rodiči, jednání s rodiči agresorů, jednání s kolektivem třídy), včetně výchovné práce agresory (postihy, tlumení agresivních sklonů, pochvala za zvládnutí impulzivity v provokující situaci, výcvik sociálních dovedností, zaměstnání vhodnou činností).*
- ***Terciální prevence** - v současné době prakticky neexistuje. Do budoucna je ale nutné o ní začít uvažovat a především na ní pracovat. Ve zprávě o výzkumné studii „Sociální klima v prostředí škol v ČR“ se o terciální prevenci mj. píše: „Jedná se především*

o možnost škol využít speciální pracoviště, která by pracovala celodenně především s agresory. Nutnou podmínkou je však možnost nebezpečného iniciátora brutální a kriminální šikany ze školy vyjmout. Dlouhodobější odbornou péčí však vyžadují i oběti pokročilých šikan s následky posttraumatické stresové poruchy.“ (Bendl, 2003, s.78)

Nejlepší prevencí je budovat trvale a systematicky kamarádké a bezpečné vztahy v celé třídě.

3 ŠKOLNÍ SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK

V současné době se sociální pracovník uplatňuje v mnoha oblastech lidského života. Od jednotlivců, přes rodiny, skupiny až ke komunitám. Všechny tyto lidi spojuje situace, problém, se kterým nejsou schopni si poradit a role sociálního pracovníka se tak stává nezbytně nutnou. Může pomoci nalézt správnou cestu či motivaci v řešení problému.

Přítomnost sociálního pracovníka v současném školství považují za nezbytnou, a to především vzhledem k faktu, že škola plní nejen funkci vzdělávací, ale má působit na žáky i preventivně. Není pouze vzdělávací institucí. Svou přítomností by sociální pracovník nebyl přínosem pouze pro žáky či studenty a jejich rodiny, ale i pro učitele. Přítomnost sociální práce se jeví důležitou nejen ve speciálním školství.

3. 1 Sociální pracovník

Osobnostní předpoklady a kvalifikační požadavky pro výkon sociální práce řeší zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

„Předpokladem k výkonu povolání sociálního pracovníka je způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost podle tohoto zákona.“
(z. č.108/2006 Sb., §110)

Dále zákon uvádí, že je nutné vyšší odborné či vysokoškolské vzdělání v oboru zaměřeném na sociální práci, speciální pedagogiku, aj. Případně vysokoškolské vzdělání v jiné oblasti, 5 let praxe v oboru a splnění min 200 hodin dalšího akreditovaného vzdělávání. Během výkonu praxe mají sociální pracovníci zákonnou povinnost dalšího vzdělávání, min. 24 hodin ročně. Tímto vzděláváním si pracovník *„obnovuje, upevňuje a doplňuje kvalifikaci.“*(z. č. 108/2006 Sb., §111) Dosažení tohoto vzdělávání není pouze formou akreditovaných kurzů, ale zákon umožňuje i formu odborných stáží, školící akce. Nutností je předložit doklad o absolvování dalšího vzdělávání.

Osobnost a vlastnosti sociálního pracovníka žádný zákon nespecifikuje. Organizace či instituce zaměstnávající sociální pracovníky specifikují své požadavky individuálně. Nejtypičtějšími a obecně známými požadavky jsou např.: empatie, flexibilita, ochota učit

se novým věcem, spolehlivost, zodpovědnost, dobré komunikační schopnosti a pozitivní přístup, schopnost pracovat samostatně i v týmu, profesionální vystupování a asertivní jednání, aj.

Je obtížné definovat, čemu všemu by se mohl sociální pracovník při výkonu svého povolání věnovat. Matoušek (2005) zmiňuje, že přesné kompetence sociálních pracovníků neustanovuje doposud žádná platná právní norma, přesto vymezuje několik oblastí, kde by mohl být pracovník využit. Patří sem poskytování informací o klientových povinnostech a právech, pracovník také klientovi sděluje již existující a osvědčené formy pomoci. Sociální pracovník odborně posuzuje stav uspokojení klientových základních potřeb a hledá dostupné zdroje k jejich naplnění. Často se pracovník stává zprostředkovatelem jiných služeb nebo určité služby přímo poskytuje. Dále také navrhuje preventivní programy a navrhuje způsoby reakce při překročení zákona.

3.2 Odborné řešení sociálně patologických jevů

Hlavním důvodem, proč se domnívám, že by i v českém školství měla mít sociální práce své zastoupení je ten, že se mezi žáky často objevují rizikové jevy. Rizikovými jevy jsou myšleny v tomto případě sociálně patologické jevy, jako je kouření, alkoholismus, drogy, ale i předčasný sexuální život, atd. Tentokrát, je působení školy na úrovni prevence již nedostačující.

Děti se, bohužel, setkávají i s bolestivějšími problémy, jako jsou zneužívání nebo týrání. V dnešní době mají mnoho možností kam se obrátit s prosbou o pomoc. Pokud by měli možnost požádat o pomoc přímo ve škole, bylo to k člověku, kterého denně potkávají, znají a tím k němu mohou chovat určitou důvěru a je tu pro ně okamžitě, když se rozhodnou daný problém řešit. Žáci sice mají svého třídního učitele, ale ten se nutně nemusí orientovat v dané problematice a být okamžitě nápomocen, byť „pouhým“ podáním adekvátní informace.

V základních a středních školách i v učilištích byly zřízeny funkce výchovného poradce a funkce preventisty sociálně patologických jevů, které vykonává jeden z učitelů navíc ke svým standardním pedagogickým povinnostem – někdy pouze formálně, někdy však i s velkým nasazením. V devadesátých letech minulého století byla zřízena funkce asistenta učitele, který má pomáhat dětem s etnicky odlišných rodin (zejména romským). „*I tato funkce*

je v některých školách naplňována jen formálně, někde není zavedena proto, že asistent má být placen z běžného rozpočtu školy a ta by neměla dostatek prostředků na platy učitelů.“ (Matoušek a kol., 2005, 272 – 273).

Matoušek (2005) se domnívá, že na základních školách se často stane, že tam není nikdo, kdo by se věnoval dětem po jiné stránce než vzdělávací.

Přitom škola není jen místem, kde se děti pouze učí, ale dochází v ní také k socializaci, vytváření nových vztahů, kamarádství, ale může být také zdrojem mnoha nesnází, příčinou výchovných problémů, poruch chování, ale také zdrojem sociálně patologických jevů.

Všechny tyto argumenty mne přesvědčují o tom, že by ve škole měl být někdo, kdo se bude věnovat pouze dětem, jejich rodičům a pedagogům po odborné stránce a bude jim pomáhat v obtížných situacích, se kterými si nejsou schopni sami poradit.

Sociální pracovník by neměl být pouze „spoluřešitelem“ vzniklých problémů, ale měl by v rámci školy působit preventivně, dále motivovat pedagogy k dobré spolupráci a zároveň je informovat či vzdělávat v oblasti šikany a sociálně patologických jevů.

3.2.1 Poskytování prevence

Jednu z funkcí sociálního pracovníka by měla být v jeho preventivním působení. I Matoušek (2005) uvádí možné využití sociálního pracovníka jako tvůrce a realizátora preventivních opatření, které se týkají takového chování, jež ohrožuje jak jednotlivce, tak širší společenství lidí.

Preventivní programy by mohly být zaměřeny na hlavní faktory, u nichž se předpokládá, že dané problémy zapříčiňují. Cílovou skupinou takové prevence by měli být jak žáci, tak i školští pracovníci, ale také rodiče dětí.

„Ve vztahu k sociální práci je prevence souborem opatření, jimiž se předchází sociálnímu selhání, a to zejména těm typům selhání, které ohrožují morální hodnoty společnosti.“ (Matoušek, 2003, s. 164)

Primární prevence by se dala definovat jako péče věnovaná cílové skupině ještě před vznikem nějakého problému. Mělo by se jednat o programy, které jsou zaměřeny na oblasti nejvíce vyskytujících se rizikových jevů, jako jsou ve škole například šikana, drogy, alkoholismus, kriminalita, záškoláctví apod.

Sekundární prevenci je pak možné chápat jako práci s těmi jedinci, či skupinami, které se již s výše zmíněnými problémy setkali, ale zatím jen v malé míře. Může se tak jednat o rizikové skupiny či jednotlivce, u kterých je pravděpodobné, že se dostanou do styku s obtížemi. Tato prevence opět zahrnuje i rodiče či učitele, kteří musejí být součástí této práce, aby pomohli zabránit rozvoji dalších problémů.

3.2.3 Spolupráce s rodinou žáka

Nedílnou součástí náplně práce sociálního pracovníka by měla být práce nejen s žáky, ale i s jejich rodiči. Ta by nastala v případě, že by pracovníka kontaktovali samo rodiče, kteří by si nevěděli rady s nastalou situací nebo by spolupracovali tehdy, pokud by byla nutná náprava či zlepšení situace žáka. Typickým příkladem může být zhoršení prospěchu či chování žáka během vyučování. Rodiče pak mohou kontaktovat školu pro podezření, že se jejich dítě mohlo stát obětí šikany nebo naopak je může kontaktovat sám sociální pracovník, který se od žáka dozví, že se rodiče například rozvádí.

Sociální pracovník by měl při řešení všech problémů kontaktovat rodiče žáka, jako jeho zákonné zástupce. Ideální situace by nastala, když by rodiče byli ochotni spolupracovat a chtěli řešit situaci dítěte. Protože právě oni by měli nejlépe znát své dítě. Celý proces nápravy či řešení problému by se tak urychlil a byl by mnohem snažší a smysluplnější.

„Komunikace v rodině a komunikace rodiny se širším sociálním okolím je velmi důležitou oblastí, přes kterou je možné nahlédnout do fungování rodiny. Prostřednictvím komunikace problémy rodiny a jejich členů vznikají a zároveň se v ní projevují“ (Labáth, 2001, s. 100).

Pokud se dítě ocitne v těžké situaci, je potřeba jednat i s rodiči už jen kvůli tomu, že se jich tato situace také osobně dotýká. Rodiče se v těchto případech mohou cítit třeba i tak, že ve svých rodičovských schopnostech selhali, mohou mít strach, protože neví, jak situaci řešit, nebo v horším případě nezvládnou situaci a reagují neadekvátně, což někdy může ještě více ztížit situaci dítěte. Mohou se také objevit pocity hněvu, zoufalství, zmatku, pesimismu či dokonce deprese, s kterými si rodiče nemusí vždy umět poradit sami. Sociální pracovník by měl být schopen motivovat rodiče ke vzájemné spolupráci. Cílem práce s celou rodinou by mělo také být znovuoobnovení vzájemných vztahů, přičemž by měli rodiče své dítě, ve snaze zlepšit jeho situaci, podporovat.

3.2.4 Sociální pracovník - prostředník mezi rodinou a školou dítěte

Sociální pracovník by mohl vystupovat i jako zástupce školy v případech řešení právě šikany, ale i jiných sociálně patologických jevů. Škola neovlivňuje pouze život dítěte, ale i celé jeho rodiny. A proto jsou vztahy mezi rodiči a školou velmi důležité, především z pohledu rodičů jak se zapojují do záležitostí školy a naopak.

Podle mého názoru je podstatné, aby byl udržován vztah mezi rodiči a školou už jen proto, že dítě by mělo být jejich společným nejpodstatnějším zájmem. Škola nemůže opomíjet tu skutečnost, že pro dítě jsou nejbližšími osobami jeho rodiče, a proto s nimi při výchově, vzdělávání a jiné školní práci dítěte, musí vždy počítat. Vzájemné dobré vztahy usnadní komunikaci, ale i řešení případného problému.

3.2.5 Poskytování poradenství a informací

Úlohu školního sociálního pracovníka bych spatřovala mimo jiné také v tom, že by fungoval jako poradce a „informátor“. Pravděpodobně nastane situace, kdy sociální pracovník nebude moci řešit vzniklý problém. Dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách sociální pracovník poskytuje základní poradenství. Tzn., že musí být orientovaný v návazné síti poskytovaných služeb a problematice a cílové skupině, se kterou pracuje. Musí umět poskytnout informace o existenci jiné formy pomoci.

Thompson (2000) popisuje aktivity, které jsou v sociální práci běžné – hodnocení potřeb a životních okolností; poskytování nebo zprostředkování služeb; realizaci podpůrných aktivit na úrovni individua, rodiny, skupiny nebo komunity při zvládnání problémů; hodnocení stupně a povahy ohrožení, kterým je klient vystaven; navrhování realizace a hodnocení ochranných plánů; zajišťování posudků pro jednání soudů; spoluúčast v multidisciplinárních týmech; zastupování a mediaceVII; navrhování a realizace preventivních opatření; naplňování zákonem definovaných povinností.

Pro představu o povinnostech školního sociálního pracovníka můžeme využít kompetenční model vycházející z praxe v USA, ve znázorněné v tabulce a kompetence uváděné slovenskými autory postavené na slovenské praxi školních sociálních pracovníků.

Tabulka č.1: Povinnosti a kompetence školního sociálního pracovníka

Funkce	Povinnosti, kompetence
Hodnocení potřeb žáků	Školní sociální pracovník používá hodnotící dovednosti k určení speciálních potřeb žáků
Plánování a hodnocení programu	Školní sociální pracovník zajišťuje vklad přeplánování a hodnocení programu a přispívá k rozvoji politik v rámci oddělení či systému. Přímá služba
Přímá služba	Školní sociální pracovník používá vhodné metody sociální práce v situacích, které ovlivňují edukační vývoj žáka
Advokacie	Školní sociální pracovník zajišťuje roli advokáta, aby se ujistil, že edukační, sociální, emoční a materiální potřeby žáka jsou zabezpečené v souladu s platnou legislativou, pravidly a pokyny.
Poradenství/ Výchova	Školní sociální pracovník zajišťuje poradenství a poskytuje své zkušenosti z výkonu sociální práce a souvisejících služeb učitelům a dalším pracovníkům školy, angažuje se ve vzájemné výměně informací s komunitními agenturami.
Koordinování/Vyjednávání	Školní sociální pracovník slouží i jako vyjednávač mezi komunitou mimo školy a komunitou ve škole a propaguje vyžití zdrojů a pozitivní vztah s okolím.
Management	Školní sociální pracovník organizuje čas, zdroje a množství práce v souladu s respektováním kompetencí a zajištěním přesné dokumentace a případové evidence.
Odborná praxe a rozvoj	Školní sociální pracovník je vzorem odborného růstu a rozvoje, jedná dle profesionálního etického kodexu

(Matulayová 2008, s. 102)

3.3 Školní sociální práce

Školní sociální práce v zahraničí je považována za velmi dynamickou a zároveň speciální v oblasti sociální práce.

V odborné literatuře existuje mnoho definic sociální práce. Při snaze definovat pojem školní sociální práce najdeme mnoho pojetí tohoto pojmu. Nemá vymezenou jednotnou definici. Dle SSWA (2016) je v praxi realizovaná různě podle potřeb a požadavků jednotlivých zemí a regionů. Školní sociální práce je představovaná jako cenná a nedílná součást vzdělávání všech dětí, propojení škol a komunit.

Autorky Tokárová a Matulayová definují školní sociální práci jako vyprofilovanou samostatnou oblast sociální práce a dále uvádí, že „*jádro moderní školní práce představují následující pracovní oblasti: poradenství a případová práce, sociálně-pedagogicky orientovaná práce se skupinou a projekty, síťování a orientace na komunitu, volnočasové aktivity, rozvoj školy a inovace, práce s rodiči, prevence násilí, doprovod žáků při přechodu ze školy na trh práce aj.*“ (in Matoušek, 2013, s. 470)

Jistou podobnost v definicích můžeme najít. Dle autorů by se sociální práce ve školství je zaměřená především na spolupráce, prevenci a komunikaci mezi rodinou, školou a komunitou.

Koscurová (2013) se ve své práci věnuje průřezem kompetencí a činností v návaznosti na platnou legislativu na území Slovenské republiky. Zmiňuje náročnost na profesionalitu sociálního pracovníka. Zdůrazňuje nutnost specifikace působnosti práce sociálního pracovníka. Dle Koscurové má sociální pracovník školy kompetenční předpoklady ke komunikaci, řešení konfliktů v rovině žák-pedagog, pedagog-pedagog, žák-rodič, sociální pracovník – rodič; ke spolupráci s pedagogy při řešení problému žáka, ke spolupráci s odbornými institucemi, poskytování odborného sociálního poradenství rodičům, v případě zjištění sociálně-patologického jevu navrhnout adekvátní řešení, podporovat zdravý psychický vývoj ve vztahu k výuce, posilovat pozitivní složku problémového žáka.

Cuttiová (2008) zdůrazňuje, že otázka kompetencí sociálního pracovníka na škole, která není legislativně ošetřená, tudíž není v povědomí pedagogů, může přinést rozpaky. Je nutné, aby byl nejdříve pedagogický sbor, ostatní zaměstnanci a rodiče žáků seznámeni s touto činností.

3.3.1 Vývoj školní sociální práce

Již na přelomu minulého století si ve Spojených státech amerických položili otázku – jak co nejlépe a nejefektivněji poskytovat sociální služby a zda poskytovat sociální práci ve školách. Od začátku bylo hlavním cílem školní sociální práce dobrá spolupráce a vytvoření vztahu mezi rodinou, školou a komunitou. Hlavní metodou byly návštěvy rodin v jejich přirozeném

prostředí. Účelem bylo zlepšení docházky dětí do škol, podpora vzdělávání, zlepšování sociálních podmínek, aj. V USA se datuje vývoj sociální práce v oblasti školství již v roce 1906-1907.

Školní sociální práce se vyvíjela v následujících etapách:

- 20. léta 20. století byla považována za tzv. zlatá léta pro rozvoj školní sociální práce
- 30. léta 20. století byla ovlivněna krizí a došlo k útlumu školní sociální práce, považuje se za něco nadstandardního.
- 40. a 50. léta 20. století - po odeznění krize přišlo období, kdy se školní sociální práce posunula od řešení problematiky chudoby, delikvence a zanedbávání školní docházky směrem k problematice dětí ze středních vrstev s emočními či vzdělávacími problémy. Dominovala případová sociální práce. Postupně docházelo ke změně v zaměření ŠSP a k profesionalizaci školních sociálních pracovníků. Cíle sociální práce směřují ke studiu lidského chování, k duševnímu zdraví a k duševním schopnostem dětí. Systém v těchto letech silně ovlivnila migrace, rasové nepokoje, do popředí vystupuje nový problém a to diskriminace.
- 60. a 80. léta 20. století se stala začátkem nového povědomí o školní sociální práci, přichází teorie, kdy se na školu nahlíží jako na sociální systém a důraz je kladen na spolupráci sociálních pracovníků s učiteli. Období je typické obdobím změny, sociální akce a lidských práv. Schází dostatečný počet kvalitně vzdělaných a vyškolených sociálních pracovníků. Převládají diskuse týkající se přístupu případové práce a ostatních přístupů, zejména přístupů, které chápou školu jako na součást sociálního systému.
- 80. léta 20. století až do současné doby, jsou obdobím, kdy se pokračuje v hledání identity školní sociální práce s ohledem na krizi sociálního státu, nárůstu chudoby, společenské a strukturální změny. Roste tlak na sociální práci ve smyslu prokazovat její smysl, efekt a podstatu financování. Dochází k příklonu k praxi založené na důkazech, multidisciplinární spolupráci. Společnost klade důraz na udržení rodiny, řešení problémů, které korespondují s aktuální ekonomickou situací, politickou situací, posilování zodpovědnosti rodiny, komunity i sociálních pracovníků.

Hlavní změnou je otázka a následný výzkum, který řeší úlohu školních sociálních pracovníků a jejich důležitosti, na zjištění toho, jak školní sociální pracovníci definují a zaměřují svou roli a svůj cíl.

Závěr výzkumu ukázal, že sociální pracovníci vidí největší podstatu v případové práci s dětmi a rodiči.

3.3.2 Školní sociální práce v zahraničí

Ve Spojených státech americkým má školní sociální práce již více než 100 tradici. Je to komplexní, specializovaný obor, který je v současné době propracovaný po stránce obsahové, ale i legislativní. Například v Německu se rozvoj školní sociální práce datuje od 70. let 20. století. V zemích střední Evropy nemá sociální práce ve školách žádnou tradici.

Autorky Tokárová a Matulayová (2013) popisují historický vývoj školní sociální práce podrobně a to v závislosti na tradici a přístupu dané země, v závislosti na procesu rozvoje sociálních služeb ve škole, státní vzdělávací politiky a školní legislativy. Blíže se věnují vývoji v USA a Německu. V návaznosti na zahraniční vývoj přibližují dosavadní pokusy o zavedení školní sociální práce na Slovensku a v České republice. Za země s nejvyspělejší tradicí sociální práce v e školách považují USA, Velkou Británii a Německo. Rozvoj školní sociální práce v USA datují od roku 1906-1907. V roce 1906-1907 byla organizována prostřednictvím privátních agentur a občanských organizací dobrovolnická pomoc žákům zaměřená zejména na zajištění stravování a na pomoc s plněním školních úkolů.

Od roku 1913 byl za iniciativy a za finanční podpory Výboru pro vzdělávání uveden do praxe program zaměřený na návštěvy učitelů v domácnostech žáků a umístování vizitujících učitelů (visiting teachers) do specializovaných oddělení škol.

V souvislosti s rozvojem sociální práce jako profese bylo široce rozšířeno spektrum činností a působností sociálních pracovníků. Činnost sociálních pracovníků byla rozšiřována o řešení problematiky integrace dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí a dětí se zdravotním znevýhodněním, s prevencí sociálně-patologických jevů ve škole, s uspokojováním sociálních potřeb žáků a zásahem v případě školní neúspěšnosti. K legislativnímu ukotvení pracovní pozice školního sociálního pracovníka došlo v souvislosti s rozvojem státní vzdělávací politiky, která ukázala potřebu institucionalizace sociální práce ve škole. Standardy služeb školní sociální práce byly v USA vydány Národní asociací sociální práce již v roce 1976. Neustále jsou doplňovány a modernizovány.

V Německu je školní sociální práce definována jako forma sociálně-právní ochrany mládeže, což má vliv i na různé označení termínu školní sociální práce, např. Schulbezogene Jugendarbeit, Schulbezogene Jugendhilfe, Soziale Arbeit an Schulen, Jugendarbeit an

Schulen. V Německu kladou důraz na spolupráci mezi školou a sociálně-právní ochranou dětí a mládeže. Hlavní metody jsou zprostředkování, síťování a kooperace vzájemných vztahů školy a orgánem sociálně právní ochrany dětí a mládeže, ale i s ostatními aktéry v místě sídla školy.

Americké prostředí školní sociální práce výše uvedené autorky znázorňují na základě publikací AllenMeares,2004 a Openhaw,2008 (in Matoušek,2013), které zdůrazňují význam školní sociální práce v interdisciplinárních týmech odborných zaměstnanců veřejných škol a environmentální poslání školní sociální práce při utváření zdravého školního a rodinného prostředí.

3.3.3 Vývoj školní sociální práce na Slovensku

V českém prostředí se v běžné praxi ani v odborné praxi s termínem školní sociální práce nesetkáme. V porovnání s Českou republikou je v tomto směru krok dopředu Slovensko, kde se o tématu školní sociální práce diskutuje již od roku 2007 a v praxi zde působí několik prvních sociálních pracovníků. Mgr. Peter Lengyel se věnoval aktivně analýze školního prostředí z pohledu sociální práce a nárůstu problematiky týkající se sociálně-patologických jevů. Lengyel (2013) říká, že výsledky těchto aktivit se staly reálným podkladem pro uskutečnění projektu školní sociální práce v Povážské Bystrici. V rámci tohoto projektu byl ve školním roce 2006/2007 zaveden do státní základní školy v Povážské Bystrici a také do církevní školy v Trnavě první školní sociální pracovník.

První roky byla tato funkce financována z rozpočtu města, uvádí Lengyel. V roce 2008 přichází změna zákona. Podařilo se přesunout financování této pozice na Ministerstvo školství SR. Slovenský školský zákon však nedefinuje funkci školního sociálního pracovníka, nýbrž sociálního pedagoga. Sociální pedagog splňuje požadavek vzdělání i v oblasti sociální práce. Je to i proto, že většina sociálních pedagogů vykonává v podstatě práci školního sociálního pracovníka.

Lengyel (2013) tvrdí, že úspěšnost projektu a i školní práce lze konstatovat pozitivně. Ukázalo se, že se ve školách v Povážské Bystrici a Trnavě snížil výskyt a řešení sociálních problémů dětí a jejich rodin. Jedním z důvodů bylo i vytvoření podmínek pro profesionální práci školního sociálního pracovníka v ZŠ Slovenských partizánů v Povážské Bystrici, tím, že pracovník že byla vyčleněna samostatná místnost, prostor a čas na poskytovanou prevenci. Prvních několik let byly aktivity směřovány především na „hašení“ závažných problémů.

Další roky byl již čas věnovat se prevenci. V současné době školní sociální práce naplňuje prevenci, intervenci, ale i podporuje děti v jejich aktivitách rámci komunity, rodiny i školy.

„Z pohledu praxe a chápání školního sociálního pracovníka jako odborníka prvního kontaktu.“ (Lengyel, 2013)

Lengyel (2013) dále uvádí, že se díky spolupráci školního sociálního pracovníka a institucí, jako jsou sociálně – právní ochrana dětí a mládeže, aj., podařilo změnit a dlouhodobě udržet nízký počet deliktů dětí v oblasti záškoláctví, a šikany mezi dětmi.

„Školská sociálna práca na základnej škole má aj na základe našich skúseností určite veľký význam. Princíp pomoci „príd' kedykoľvek, keď to potrebuješ“ v spojení s kvalitnou vyhľadávacou činnosťou môžu naše školstvo socializovať, humanizovať a školy môžu byť miestom, kde sa s problémami ešte „dá hýbať“.“ (Lengyel, 2013)

3.3.4 Příklad dobré praxe – Základní škola Postoloprty

V České republice je příkladem dobré praxe Základní škola Postoloprty.

„Specifikum školy tkví především v nových trendech poradenské činnosti. Ne každá škola má možnost mít tým kvalitních pracovníků, kteří se starají o příznivé klima a pohodu školy. V této činnosti totiž nejde jen o poradenství pro zákonné zástupce, ale především poradenství samotným žákům. Poradenství se týká širokého spektra náplně, kterou má nejen školní sociální pracovník ve své kompetenci.“ (Polcarová, 2013a)

Od roku 2010 na škole funguje Školní poradenské pracoviště. Pracovní tým se skládá ze školního speciálního pedagoga, školního metodika prevence, výchovného poradce, kariérového poradce a od listopadu 2012 byl kolektiv pracovníků rozšířen o pozici školního sociálního pracovníka.

Mezi hlavní cíle poradenského pracoviště patří posílení pozitivních vztahů, rozšíření primární prevence a péče o děti se speciálně vzdělávacími potřebami.

„Důvodem bylo především nutné rozšíření poradenství v oblasti sociální, se zaměřením na zlepšení spolupráce s organizacemi v oblasti sociální problematiky a zprostředkování poradenství žákům, jejich rodičům i pedagogům. Čímž došlo k přímému propojení rodiny, školy a daných institucí.“ (Polcarová, 2013b)

Současný školský zákon č. 561/2004 Sb. nezná pojem školní sociální pracovník. Proto není přímo vymezena jeho pracovní náplň. Na základní škole Postoloprty jsou náplní práce školního sociálního pracovníka jednotlivá zakázky žáků, rodičů, ale i pedagogů nebo preventivní opatření ohrožených skupin. Polcarová (2013) uvádí, že projekt v roce 2013 byl v pilotní fázi a výsledkem je spokojenost těch lidí, kteří se na sociálního pracovníka obrátili. Do roku a během roku 2013 nejširší spolupráce probíhala mezi školou, v zastoupení sociálním pracovníkem, Městským úřadem Postoloprty, konkrétně pak se sociální pracovnící odboru sociální právně ochrany dětí, dále pak Střediskem výchovné péče Louny a Most.

SHRnutí TEORETICKÉ ČÁSTI

Teoretická část je rozdělena na čtyři kapitoly. Vzhledem k tomu, že je má práce zaměřena na problematiku šikany jako sociálně patologického jevu ve školství a roli sociálního pracovníka, jsou kapitoly zaměřeny na šikanu a roli sociálního pracovníka ve školství. Představení základních pojmů je důležité pro určitý vhlad do problematiky a pro návaznost na praktickou část práce.

První kapitola objasňuje základní pojmy, které souvisí s problematikou šikany, sociálně patologických jevů, sociální práce a školství. Pojmy jsou vymezené na základě dostupné literatury. Šikana je celospolečenským problémem. Nejčastěji je však zmiňována v kontextu školství. Sociální práce ve školství není legislativně v České republice zakotvená. V západních zemích však je sociální pracovník na školách samozřejmostí.

Druhá kapitola se zabývá samotnou problematikou šikany. Vysvětluje co šikana je, jaké jsou její znaky, jak jí můžeme poznat. Seznamuje s definicí a typologií oběti a agresora. Odhalit šikanu nebývá snadné. Často se k agresorovi připojí spolužáci či přátelé. Oběť je sama a nemá kolem sebe nikoho, kdo by se jí zastal a rodičům se svěřovat nechce nebo nemůže. Nechce se svěřit nikomu, protože se cítí přinejmenším trapně. Dále se zabývá problematikou prevence ve školství, kterou vydalo MŠMT ve svém metodickém pokynu

Třetí kapitola vysvětluje, kdo je sociální pracovník dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění. Dále se zabývá tím, čím vším by se mohl sociální pracovník zabývat v oblasti školství, s kým by měl spolupracovat. Druhá část kapitoly navrhuje oblasti a částečně tak náplň práce sociálního pracovníka ve školství. Domnívám se, že v dnešní době a v dobách budoucích bude role sociálního pracovníka ve školství potřebná a nezastupitelná. Kapitola rovněž popisuje vývoj školní sociální práce v zahraničí a to i na Slovensku. Příkladem praxe v České republice je Základní škola Postoloprty. Pozici sociálního pracovníka zřídili v roce 2012. Cílem bylo udělat rozhovory s pracovníky školského poradenského pracoviště. Bohužel se mi nepodařilo s pracovníky navázat potřebný kontakt.

4 METODICKÁ ČÁST

Praktická část mé práce vychází z části teoretické a má ukázat pohled výchovných poradců a metodiků prevence na přítomnost sociálního pracovníka ve školství.

Tato část práce je věnována kvalitativnímu výzkumu zaměřenému na náhled výchovných poradců, ze škol ve Vysokém Mýtě a Chocně, na řešení šikany a dalších sociálně-patologických jevů sociálním pracovníkem jako zaměstnancem dané školy.

Výzkum bude proveden formou polostrukturovaných rozhovorů s informanty, kteří v daných školách působí nejen jako pedagogové, ale i výchovní poradci.

V následující kapitole je popsán cíl výzkumu, použité metody, organizace a etika výzkumu, informace o účastnících výzkumu a způsob zpracování rozhovorů.

Práce je pojata jako projekt, jehož výsledky mohou být použity v případě, že by se uvažovalo o zavedení sociální práce do oblasti školství.

4.1 Formulace výzkumného cíle

Cílem práce je zjistit názory výchovných poradců a metodiků prevence na postavení sociálního pracovníka v systému školství vzhledem k řešení šikany a jiných sociálně patologických jevů.

Tento cíl je nutné konkretizovat a rozdělit na tři dílčí výzkumné cíle. Tyto cíle jsou následně transformovány do konkrétních tazatelských otázek, které využiji při dotazování respondentů. Hodnotitelem jsou výchovní poradci, tzn. osoby, které řeší výskyt šikany na konkrétních školách.

DÍLČÍ CÍLE

DC 1 Zjistit zda je šikana či jiné sociálně patologické jevy na školách častým jevem.

DC 2 Zjistit kdo a jakým způsobem se ze své pozice pedagogického pracovníka problémem šikany zabývá, kdo konkrétné případy řeší.

DC 3 Čím by podle pedagogických pracovníků mohl přispět sociální pracovník jako člen pedagogického týmu při řešení problému sociálně patologických jevů, konkrétně šikany?

Transformace výzkumného cíle do hlavní výzkumné otázky

Je ve školách vhodná přítomnost sociálního pracovníka při řešení šikany?

Transformace hlavní výzkumné otázky do dílčích výzkumných otázek

DVO 1

Je šikana či jiné sociálně patologické jevy na školách častým jevem?

DVO 2

Kdo a jakým způsobem se ze své pozice pedagogického pracovníka problémem šikany zabývá a kdo konkrétní případy řeší?

DVO 3

Čím by podle pedagogických pracovníků mohl přispět sociální pracovník jako člen pedagogického týmu při řešení problému sociálně patologických jevů, konkrétně šikany?

4.2 Zvolená výzkumná strategie

Vzhledem k danému výzkumnému cíli jsem se rozhodla využít kvalitativní strategii, která mi přišla pro tento cíl výzkumu jako nejvhodnější. Kvalitativní výzkum nemá za cíl zevšeobecňovat získané poznatky, ale důkladně porozumět zkoumanému problému, tedy přítomnosti sociálního pracovníka ve školství při řešení šikany a případně dalších sociálně patologických jevů. Rozhovory budou vedeny s výchovnými poradci a metodiky prevence. Tak získám jejich názor na danou problematiku.

„Předmětem kvalitativní metodologie je studium běžného, každodenního života lidí v jejich přirozených podmínkách“. (Petrušek in Reichel, 2009, s. 41) Nejpoužívanější definice kvalitativního výzkumu je Dismanova definice, která tento pojem vymezuje jako: *„Nenumerické šetření a interpretace sociální reality. Cílem tu je odkrýt význam pokládány sdělovaným informacím“.* (Disman, 2002, s.285) Je to teda práce se slovy a textem. Disman

k problematice dodává: „Cílem kvalitativního výzkumu je porozumění. Porozumění pak vyžaduje vhléd do co největšího množství dimenzí daného problému“. (Disman, 2002, s. 286)

Pro účely tohoto výzkumu volím metodu přímého dotazování a jako výzkumný nástroj techniku individuálního polostrukturovaného rozhovoru. Informanty budou výchovní poradci ze škol ve Vysokém Mýtě a Chocni. „Polostrukturovaný rozhovor se vyznačuje tím, že má připraven soubor otázek, který bude jeho předmětem, aniž by bylo předem striktně stanoveno jejich pořadí“. (Reichel, 2009, s. 111) Pořadí či formulace otázek se může měnit, důležité ale je, aby byly položeny všechny. Tazatel může pokládat případně doplňující dotazy. Je to optimální a často používaná varianta v kvalitativním zkoumání. Hendl (2008) popisuje polostrukturované dotazování jako střední cestu mezi dvěma krajními formami, kterými jsou na jedné straně volné rozhovory a na druhé straně dotazníky s pevně danou strukturou otázek. Tento typ dotazování se vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací.

Použití volněji utvářeného dotazování je, myslím, vhodná volba. Poskytne mě, jako tazateli, určitou volnost a flexibilitu. Lze pokládat doplňující otázky a operativně reagovat na vzniklé situace. Dotazování mohou tak volně vyjádřit vlastní názor a odpovídat zcela subjektivně.

4.3 Transformace dílčích výzkumných otázek do tazatelských otázek

Dle Hendla jsou výzkumné otázky jádrem každého výzkumného projektu. Jsou to právě výzkumné otázky, které pomáhají dosáhnout výsledků v souladu se stanovenými cíli a ukazují cestu, jak výzkum vést. (Hendl, 2008) Tazatelské otázky jsem se snažila vytvořit tak, aby byly otevřené, srozumitelné, neutrální a dostatečně široké.

Tabulka č. 2: Transformační tabulka

Hlavní výzkumná otázka: Jaký je Váš názor na postavení sociálního pracovníka v systému školství vzhledem k řešení šikany a jiných sociálně patologických jevů?	
Dílčí výzkumné otázky	Tazatelské otázky
DVO1 : Je šikana či jiné sociálně patologické jevy na školách častým jevem?	TO1: Objevila se na vaší škole šikana?
	TO2: Řešíte jiné sociálně patologické jevy?
	TO3: Setkáváte se s SPJ často?
DVO2: Kdo a jakým způsobem se ze své pozice pedagogického pracovníka problémem šikany zabývá a kdo konkrétní případy řeší?	TO4: Kdo konkrétní případy na vaší škole řeší?
	TO5: Jsou pedagogové průběžně vzdělávání v problematice SPJ, konkrétně šikany?
	TO6: Kdo Vás upozorní na výskyt šikany?
DVO3: Čím by podle pedagogických	TO7: Víte, co je sociální práce?

pracovníků mohl přispět sociální pracovník jako člen pedagogického týmu při řešení problému sociálně patologických jevů, konkrétně šikany?	TO8: Myslíte si, že by sociální pracovník mohl být platným člen pracovního týmu?
	TO9: Jak si myslíte, že by sociální pracovník mohl být ve školství prospěšným?

4.4 Výběr výzkumného souboru a účastníci výzkumu

„ V případě zkoumání patří výběr objektů k jedné z klíčových otázek“. (Reichel, 2009, s.75). Pro svůj výzkum volím záměrný výběr, nazývaný také výběr úsudkem či účelový. Tento postup se také používá v kvalitativních zkoumáních, zejména pro nevelké výzkumné soubory. „Výzkumník znalý kontextů zkoumané problematiky vybere prvky sám. Vychází přitom z výzkumných záměrů a také z uvažované podoby zkoumání“. (Reichel, 2009, s. 83)

Výběr účastníků výzkumu je jedním z měřítek, které zvyšují důvěryhodnost celého výzkumu. Při použití účelového výběru musí výzkumník jasně, přesně a otevřeně definovat skutečně reprezentovaný výzkumný vzorek. (Reichel, 2009).

Informanty jsou výchovní poradci a metodici prevence škol ve Vysokém Mýtě a Chocni. Rozhovory s nimi budou vedeny osobně. Respondenti splňují společně kritérium – pracují ve školství jako pedagogové a k tomu vykonávají funkci výchovného poradce či metodika prevence.

4.5 Organizace a průběh výzkumu, etické aspekty

Poté, co jsem stanovila cíle výzkumu, zvolil metody výzkumu a shromáždila informace a dokumenty k jeho provedení, domluvím si setkání s metodiky prevence a výchovnými poradci škol ve Vysokém Mýtě a Chocni. Osobně nebo telefonicky je budu kontaktovat a domluvím si osobní setkání. Všechna setkání se uskuteční v lednu 2016 v pracovním prostředí informantů. Předpokládaný čas setkání je 30 minut. S délkou trvání rozhovoru budou všichni dopředu informováni. Připravím si úvod rozhovoru, ve kterém krátce představím výzkum a popíši úlohu tazatele a dotazovaného. Zároveň dotazovaným nastíním, k čemu by výzkumné snažení mělo dospět. Otázky budu klást srozumitelně a zároveň poskytnu dostatek času, by si své odpovědi mohli promyslet. V závěru rozhovoru budou mít informanti možnost vyslovit se k průběhu a obsahu rozhovoru.

Rozhovory si budu pečlivě nahrávat a zároveň si budu dělat poznámky. Poté rozhovory přepíši do elektronické podoby. Dotazované osoby byly seznámeny s možností rozhovor kdykoli ukončit. Nebudou použita jména osob, pouze školy, ve kterých působí jako výchovní poradci nebo metodici prevence.

4.6 Způsob analýzy získaných dat

Výchozím materiálem pro třídění a vyhodnocování údajů budou mé poznámky z provedených rozhovorů. Důležitým krokem analýzy je transkripce údajů, jejich přepis do formy písemné. Podle Švaříčka a Šedřové (2007) je pro práci s daty nezbytný přesný přepis nahrávek rozhovorů, provedených co nejdříve po uskutečnění rozhovoru, dokud je badatel schopen vzpomenout si na neverbální projevy, intonaci respondenta, zámlky či ironii v hlase. Provedu doslovnou transkripci z papírové podoby do podoby elektronické. Přepis doplním vlastními komentáři a poznámkami z průběhu rozhovorů., které budou vycházet z pozorování situace a reakcí dotazovaných.

Data získaná doslovnou transkripcí bude potřeba roztřídit tak, aby bylo možné přehledně popsat získané poznatky. Ke každé tazatelské otázce přiřadím odpovědi informantů. Během analýzy a interpretace dat ke shromážděným údajům budu opakovaně vracet a zpracovávat poznámky ke každé dílčí tazatelské otázce obsahující vznikající úvahy o datovém materiálu. Hendl konstatuje, že *„kvalitativní analýza je uměním zpracovat data smysluplným a užitečným způsobem nalézt odpověď na položenou výzkumnou otázku.“* (Hendl, 2008) Při zpracování analýzy je důležité nenechat se ovlivnit svými osobními preferencemi, zůstat nestranný.

5 ANALÝZA A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Hlavní výzkumnou otázku jsem rozdělila do tří dílčích výzkumných otázek. Výzkumu se účastnilo 8 respondentů. Sedm z osmi dotazovaných jsou pedagogičtí pracovníci. Pozici výchovného poradce a metodika prevence vykonávají nad rámec svých povinností. V rámci školy je s nimi uzavřena smlouva. Osmý dotazovaný vykonává na škole funkci výchovného poradce i metodika prevence.

5.1 DVO 1

DVO1: Je šikana či jiné sociálně patologické jevy na školách častým jevem?

Ke zjištění tohoto cíle jsem použila tři tazatelské otázky:

- TO1: Objevila se na vaší škole šikana?
- TO2: Řešíte jiné sociálně patologické jevy?
- TO3: Setkáváte se s SPJ často?

Všichni informanti shodně odpověděli, že se na škole, kde pracují jako výchovní poradci či metodice prevence, šikana objevila a objevuje. Na základních školách se objevuje šikana převážně psychická, na úrovni posměchu. Oběťmi jsou převážně žáci z ekonomicky slabých rodin, kteří se odlišují oblečením, nemají například dotykové telefony. Jedna z informantek uvedla, že řešili i fyzické útoky na různé žáky, které se nepravdělně opakovaly. Agresorem byl chlapec 1. třídy, který byl deprimovaný z domácího prostředí, kde probíhalo domácí násilí na matce.

Pracovníci středních škol a odborných učilišť se setkávají jak s psychickým terorem, tak fyzickým násilím. Příkladem opakovaného fyzického násilí na střední škole je tzv. „pošťuchování“ během odborného výcviku. Opakovaně studenti během venkovních prací „šťouchali“ do spolužáka násadami lopat, naznačovali anální sex.

Na všech školách se setkávají i s jinými SPJ. Jak základní tak střední školy řeší shodně záškoláctví, kouření, experimenty s alkoholem a lehkými drogami, především marihuanou.

Výchovná poradkyně základní školy uvedla, že odhalili zneužívání žákyně II. stupně. Metodik prevence, společně s výchovnou poradkyní, kteří působí na střední škole a odborném učilišti, uvedli, že se během své praxe setkali i se sebepoškozováním. Řekli, že tyto „*suicidiální tendence měl 17-ti letý chlapec, učeň, který vyznával životní styl, tzv. emo.*“ Tito pracovníci řešili mimo jiné i vandalismus studentů maturitního ročníku před 5 lety. Vzpomínali, že byli účastni výslechu Policie ČR, a s dotyčnými studenty bylo vedeno přestupkové řízení. Výsledkem byla pokuta ve výši 30 000,- za poničené, nově vysazené stromky, a 50 hodin obecně prospěšných prací.

Nikdo z informantů nebyl schopný uvést frekvenci sociálně patologických jevů, které se v jejich škole objevují. Sociálně patologické jevy se objevují nepravidelně během celého školního roku na všech školách. Čtyři z osmi dotazovaných uvedli, že záleží vždy na konkrétním třídním kolektivu a na nových žácích, kteří do školy nastoupí. „*Stačí jeden rušivý element a celá třída je v totálním rozkladu, v podstatě se o třídním kolektivu nedá vůbec hovořit.*“

5.2 DVO 2

DVO2: Kdo a jakým způsobem se ze své pozice pedagogického pracovníka problémem šikany zabývá a kdo konkrétní případy řeší?

- TO4: Kdo konkrétní případy na vaší škole řeší?
- TO5: Jsou pedagogové průběžně vzdělávání v problematice SPJ, konkrétně šikany?
- TO6: Kdo vás upozorní na výskyt šikany?

Do řešení jednotlivých případů je vždy zapojen třídní učitel, předpokládá se, že nejlépe z celého pedagogického sboru zná konkrétního žáka, jeho rodinné poměry, prospěch i chování ve škole. Dále pak výchovný poradce nebo metodik prevence (ne na každé škole jsou zřízeny obě pozice). Procesu odhalování šikany či řešení jiných SPJ je účasten učitel, který byl svědkem konkrétní události, mistři odborného výcviku v případě odborných učilišť. V případech nutnosti je přizván školní psycholog. Školní psycholog opět není samozřejmostí na každé škole. Často se jedná o externího pracovníka. Externího pracovníka volí školy především z finančních důvodů. O vzniklé situaci jsou vždy informováni rodiče žáků, kterých se to týká. „*Někteří rodiče vidí své dítě jako nejlepší, bezchybné a dokonalé. S těmi je pak*

velmi těžká spolupráce. Leckdy se spolupráci navázat nepodaří“, uvedla výchovná poradkyně základní školy. S tímto názorem se ztotožňují další výchovný poradce a metodik prevence.

Pedagogové by měli být průběžně vzdělávání v otázce SPJ. Není tomu vždy tak. Informanti shodně uvádějí, že největší překážkou na straně dalšího vzdělávání, mimo aprobaci pedagogů jsou finance a především čas a často věk. Ještě stále jsou na školách pedagogové „předdůchodového“ věku, kteří by tyto, dle jejich slov „výkyvy“ v chování žáků, řešili razantně rákoskou, tak jak tomu bylo v dobách Marie Terezie. Takových je málo, ale přesto jsou. Mimo finance a čas je dalším faktorem demotivace pedagogů. Tato demotivace souvisí samozřejmě s finančním ohodnocením pedagogů, které, většina z nich vnímá jako neadekvátní. Výchovná poradkyně střední školy uvedla: *„Vzdělávání v této oblasti rozhodně neprobíhá pravidelně. Učitelé informace o vzdělávacích kurzech dostávají. Největší překážkou je ale jejich malá motivace.“* „*Mladí pedagogové, řekněme ve věku do 35 let, přicházejí ze školy s mnoha novými informacemi. Tyto informace jsou nejen o sociálně patologických jevech, ale mají, byť minimální znalosti i o jejich řešení. Především pak o šikaně“*, řekla metodička prevence základní školy. Tito pak vnímají preventivní na žáky a studenty ze strany pedagogů, rodiny, ale především médií za velmi důležité.

Na výskyt šikany upozorňují sami žáci, avšak ve velmi malém procentu, dále pak třídní učitelé, ostatní pedagogové, mistři odborného výcviku. Změn v chování dítěte si často všimnou i rodiče. Pracovnice základní školy řekla: *„Žáci prvních a druhých tříd si často postěžují třídnímu učiteli nebo jiné dospělé osobě, která je jim nablízku, pokud jim někdo ublížil.“* Žáci vyšších tříd už tzv. nežalují. Snaží se mnoho věcí skrývat. Třídní učitelé mohou reagovat na změny chování žáka, změnu prospěchu. Změny v chování žáků jsou doprovodným jevem a ukazatelem toho, že něco není v normálu, že se něco děje. Určité náznaky toho, že se něco děje mohou být viditelné i během vyučovací hodiny, např. při ústním zkoušení před zraky celé třídy nebo si žák neplní své úkoly, není schopen se soustředit a pracovat v hodině tak, jak tomu bylo doposavad. Doprovodným jevem šikany může být i jiný sociálně patologický jev, a to záškoláctví. Žák, který je obětí šikany se vyhýbá návštěvě školy, nemluvě o výletech, exkurzích, kde není možné, aby byl dohled pedagoga stoprocentní.

Zřídka školu kontaktují rodiče, kteří si všimnou, že jejich dítě něco trápí, že není něco v pořádku. Při řešení šikany má rodina nezastupitelnou roli. Pro oběť je ze všech stran důležité porozumění, nezesměšňování a podpora.

5.3 DVO 3

DVO3: Čím by podle pedagogických pracovníků mohl přispět sociální pracovník jako člen pedagogického týmu při řešení problému sociálně patologického jevu, konkrétně šikany?

- TO7: Víte, co je sociální práce?
- TO8: Myslíte si, že by sociální pracovník mohl být platným členem pracovního týmu?
- TO9: Jak si myslíte, že by sociální pracovník mohl být ve školství prospěšným?

Výchovní poradci metodice prevenci odpověděli, že sociální práce je: *„profese, která si klade za cíl zlepšení vztahů ve společnosti.“* Dva informací odpověděli: *„ano, vím“*, ale nebyli schopni blíže specifikovat co je sociální práce. Jeden z metodik prevence navíc sdělil, že sociální práce je: *„profese, která za zákona musí plnit určité požadavky, stejně jako my, pedagogové.“*

Sedm z osmi dotazovaných si myslí, že sociální pracovník by mohl být platným členem pracovního týmu. Výchovná poradkyně základní školy odpověděla, že nad touto možností nikdy nepřemýšlela. Metodik prevence jiné základní školy sdělil: *„Popravdě nevím. Myslím si, že v současné době zvládáme dobře řešit případy, se kterými se setkáváme. Když nad tím přemýšlím, možná ano. Společně se školní psychologkou bychom mohli vytvořit odborný tým a nabídnout žákům i jejich rodičům pomoc na profesionálnější úrovni.“*

Všichni informanti se jednoznačně shodli, že by sociální pracovník byl schopný vést komunikaci s úřady, např. odborem sociálně-právní ochrany dětí, nebo Policií ČR na profesionálnější úrovni. Dalšími návrhy bylo, že by mohl organizovat přednášky na úrovni primární prevence nejen pro žáky, ale i jejich rodiče. Za samozřejmé považovali především interní vzdělávání pedagogických pracovníků. Prioritní by však měla být práce s žáky, kteří o pomoc požádají a kteří ji potřebují. Metodik prevence základní školy si myslí a sdělil, že *„by sociální pracovník byl prospěšný už jen svou přítomností ve škole. Navíc by mohl řešit případy šikany okamžitě a mohl by jim věnovat celou svou pracovní dobu. Naším hlavním pracovním poměrem je učitel. Sociálně patologickým jevům věnujeme čas mimo vyučování, o přestávkách.“*

SHRnutí PRAKTICKÉ ČÁSTI

Shrnutí DVO1

Je šikana či jiné sociálně patologické jevy na školách častým jevem?

Výpovědi informantů a informantek se v otázce častého výskytu šikany a sociálně patologických jevů podobají. Na základních i středních školách výchovní poradci i metodici prevence uvedli, že se s šikanou i jinými sociálně patologickými jevy setkávají každoročně, ale nebyli schopni uvést frekvenci SPJ. Sdělili, že není možné určit frekvenci, neboť vždy záleží na tom, jací žáci nastoupí ke studiu, jaká je atmosféra ve třídě, jak se během studia mění složení žáků. Co jsou si ale jistí, a tom se shodli všichni, že se šikana a jiné objevují častěji než v letech minulých. Z výzkumu vyplývá, že i přesto, že jsou žáci, rodiče a pedagogové informováni a jsou realizovány preventivní programy, sociálně patologické jevy se i nadále objevují a ve stále větší míře.

Shrnutí DVO2

Kdo a jakým způsobem se ze své pozice pedagogického pracovníka problémem šikany zabývá a kdo konkrétní případy řeší?

Při řešení šikany je do celého procesu odhalování zapojen vždy třídní učitel, případně pedagog nebo mistr odborného výcviku, který byl dané události přítomen. Hlavním, kdo případ šikany řeší je výchovní poradce nebo metodik prevence, případně oba, pokud škola zřídí obě pozice. Mimo pedagogických pracovníků bývá zapojen i školní psycholog a rodiče dětí, kterých se šikana bezprostředně týká.

Pozice třídního učitele je v případech řešení šikany zjevně nezastupitelná. Je pravidlem, že po dobu studia má třída pouze jednoho třídního učitele. Tudíž dotyčný zná své žáky, ví, jak se chovají, jak studují, nezřídka zná jejich rodinné poměry. Je v podstatě odborníkem na žáky své třídy. Pedagogové mají povědomí o existenci šikany a sociálně patologických jevů. Měli by se ale i nadále v této problematice vzdělávat. To nebývá pravidlem, často jim to znemožňují finance, ale i čas a především jejich, často, malá motivace.

Shrnutí DVO3

Čím by podle pedagogických pracovníků mohl přispět sociální pracovník jako člen pedagogického týmu při řešení problému sociálně patologického jevu, konkrétně šikany?

Výchovní poradci a metodice prevence dotazovaných škol považují sociálního pracovníka ve školství především za člověka, který by mohl působit preventivně na žáky a studenty školy, vzdělávat pedagogické pracovníky v oblasti sociálně patologických jevů. Přínos přítomnosti sociálního pracovníka ve škole vidí v tom, že by mohl komunikovat s úřady, konkrétně s OSPOD, PČR, aj. Dále v jeho přítomnosti ve škole a vzhledem k tomu, že by jeho náplní práce bylo právě řešit šikany a jiné SPJ, tak možnost okamžitě reagovat a věnovat tak dostatek času případu, který výchovným poradcům a metodikům prevence chybí. Důvodem je to, že jejich hlavním pracovním poměrem je být učitelem. Funkci výchovných poradců a metodiků prevence jsou, řekněme, na vedlejší koleji.

Shrnutí HVO

Cílem práce je zjistit názory výchovných poradců a metodiků prevence na postavení sociálního pracovníka v systému školství vzhledem k řešení šikany a jiných sociálně patologických jevů.

Na žádnou otázku respondenti neodmítli odpovědět, dokonce neodpovídali negativně. Všichni dotazovaní přítomnost sociálního pracovníka v systému školství přijali pozitivně a myslí si, že by byla prospěšná pro všechny strany – žáky, rodiče, pedagogy.

Z rozhovorů lze vyvodit, že pracovníci škol mají povědomí o sociální práci a mají představu o tom, jak by sociální pracovník mohl být prospěšný celému školství.

V současné době, žádná ze škol, kde jsem prováděla rozhovory, neuvažuje o zřízení pozice školního sociálního pracovníka. A to ani v blízké budoucnosti. Důvodem jsou hlavně finance a to především proto, že se jedná o dva resorty, které nespolupracují na takové úrovni, jak by bylo potřeba, ale bylo možné spolufinancování funkce školního sociálního pracovníka a nastavení jeho náplně práce, vzdělávání v oblasti školství a celkově požadavků na tuto pozici.

ZÁVĚR

V předložené práci jsem si stanovila za cíl zjistit názory výchovných poradců a metodiků prevence na postavení sociálního pracovníka v systému školství vzhledem k řešení šikany a jiných sociálně patologických jevů. Svou prací bych ráda přispěla ke zviditelnění problematiky sociálního pracovníka ve školství.

Práce je rozdělena na tři kapitoly teoretické části a dvě kapitoly části praktické. V teoretické části jsem zpracovala klíčové pojmy související s cílem práce a informuji o problematice šikany a sociálním pracovníkovi. V metodické části jsem popsala metodiku výzkumného šetření. Výsledky výzkumného šetření následně interpretuji v části analytické a ve shrnutí praktické části.

Výzkumným šetřením jsem chtěla informovat o možnosti a uplatnitelnosti sociální práce ve školství, především v souvislosti se šikanou a jinými sociálně patologickými jevy. V rámci výzkumu výpovědi výchovných poradců a metodiků prevence potvrdili možnost a potřebnost sociálního pracovníka ve školství. Lze říci, že sociální pracovník by byl platným členem pedagogického sboru v řešení problémů žáků a byl by zapojen do činností, které by přispěli k informovanosti žáků, ale i pedagogů a rodičů o prevenci šikany a sociálně patologických jevů.

Je evidentní, že by muselo dojít k propojení resortu školství a sociální práce a byla by nutná spolupráce.

Touto prací bych ráda ukázala zájem a vhodnost zavedení pozice školního sociálního pracovníka do českých základních a středních škol. Především proto, že se pedagogové setkávají, v dnešní době častěji, s šikanou a dalšími sociálně patologickými jevy. Pevně věřím, že se alespoň prostřednictvím této práce podařilo.

Vzhledem k tomu, že jsem během své praxe spolupracovala se školami, viděla jsem potřebnost sociální práce. Bylo ale potřebné zjistit názory těch, kteří řeší případy šikany a sociálně patologických jevů a jejich pohled na přítomnost další profese v systému školství.

Jsem velmi ráda, že jsem si toto téma zvolila, ačkoli pro mě nebylo jeho zpracování snadné. Informace a zjištění mě obohatili nejen pro mou další praxi, ale i pro můj soukromý život.

Je evidentní, že do budoucna by sociální pracovník měl být součástí školství. S patologickým chováním se setkáváme u stále mladších a mladších nezletilých. Často si klademe otázku, zda je to, konkrétní chování, u tak malých dětí vůbec možné. Věřím, že toto by se dalo tzv. „podchytit“ již během studií a působit tak preventivně na žáky, jejich rodiče a pomoci tak samotným pedagogům, kteří si mohou v určitých situacích připadat bezradní.

Vzhledem k tomu, že v západních zemích, především pak v USA má sociální práce ve školství svou dlouholetou tradici, bylo by dobré se jimi inspirovat a přizpůsobit našim podmínkám a možnostem. Slovensko v dnešní době problematiku školní sociální práce řeší a jsou školy, kde je funkce školního sociálního pracovníka zavedená. V České republice je dobrým příkladem praxe Základní škola Postoloprty.

Volba výzkumné strategie se dle mého názoru osvědčila, zaměřila jsem se na pohled a názor profesionálů. V další práci bych se soustředila na pohled žáků, případně rodičů, na přítomnost sociálního pracovníka právě v jejich škole.

Na úplný závěr bych chtěla sdělit, že výsledky výzkumu této práce nelze zobecnit na celou populaci, ale pouze na výchovné poradce a metodiky prevence škol, kteří se výzkumu zúčastnili.

POUŽITÁ LITERATURA

- BENDL, S. *Prevence řešení šikany ve škole*. 1.vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003, 198s. ISBN 80-86642-08-9
- CIUTTIOVÁ, B. *Školská sociální práce – prepojenie medzi školou a rodinou*. Zborník konferencie poskytovateľov sociálnych služieb rodinám s deťmi. Trnava, 2008, s.29-32
- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*.3.vyd.Praha: Karolinum, 2002, 408 s., ISBN 80-246-0139-7
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1.vyd., Praha: Portál, 2001, 256 s. ISBN 80-7178-513-X
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*, 2.vyd., Praha: Portál, 2000, 128 s. ISBN 80-7178-409-5
- KOSCUROVÁ, Z. *Diskutujme, polemizujme, no pokúsme sa predovšetkým koncepcne riešiť profesiu sociálneho pracovníka v rezorte školstva*. Sociální práce/ Sociální práce, 2013, roč.2013, č.2, 24-26.ISSN:1213-6204.
- KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1.vyd. Praha: Portál, 2005, 151 s. ISBN 80-7178-945-3
- LENGYEL, P. *Školská sociální práce v meste Považská Bystrica*. Sociální práce/Sociální práce. 2013. Roč 2013, č.2.,28-29. ISSN:1213-6204
- LABÁTH, V. a kol. *Riziková mládež*. 1.Vyd. Praha: SLON, 2001. 157 s. ISBN 80-85850-66-4
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2003. 288 s. ISBN 80-7178-549-0
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Základy sociální práce*. 3.vyd. Praha: Portál, 2012. 312 s. ISBN 978-80-262-0211-0
- MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. Vyd. Praha: Portál, 2010. 352 s. ISBN 978-80-7367-818-0
- MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. 1.vyd. Praha:Portál, 2013. 576 s. ISBN 978-80-262-0366-7
- PETRÁČKOVÁ, V. a KRAUS, J. *Akademický slovník cizích slov*. 2.vyd. Praha: Academia, 1995, 836 s. ISBN 80-200-0982-5
- POLCAROVÁ, M. *Sociální pracovník na Základní škole Postoloprty*. Sociální práce/Sociální práce. 2013. Roč 2013. č.2.31-32. ISSN:1213-6204

REICHEL, J. *Kapitola metodologie sociálního výzkumu*. Vyd.1., Praha: Grada, 2009, 184 s., ISBN 978-80-247-3006-6

ŠVARŤÍČEK, R. a ŠEĎOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, 377 s., ISBN 978-80-7367-313-0

TOKÁROVÁ, A. a MATULAYOVÁ, T. *Školní sociální pracovník*, in Matoušek a kol.: *Encyklopedie sociální práce*. 1.vyd. Praha:Portál, 2013. 576 s. 978-80-2620366-7

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Věstník ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. [online]. (cit. 16. 11. 2016). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/38052>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Věstník ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. [online]. (cit. 16. 11. 2016). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/38107>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Věstník ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. [online]. (cit. 10. 01. 2017). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/38052>

Slovník cizích slov ABZ. [online]. (cit. 16. 11. 2016). Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/socialne-patologicke-jevy>

<http://sswaa.site-ym.com/?page=A3> 29.12.2016

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Povinnosti a kompetence školního sociálního pracovníka

Tabulka č. 2: Transformační tabulka

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA A Přepis rozhovoru s výchovnou poradkyní základní školy

Dobrý den,

jmenuji se Zuzana Kolářová. Jsem studentkou 3. ročníku kombinovaného studia oboru Sociální práce ve veřejné správě na Univerzitě Hradec Králové. Téma mé bakalářské práce je Šikana jako sociálně patologický jev a role sociálního pracovníka ve školství. Cílem práce bude zjistit názory výchovných poradců a metodiků prevence na postavení sociálního pracovníka v systému školství vzhledem k řešení šikany a jiných sociálně patologických jevů.

Tímto bych Vás chtěla požádat o zodpovězení 9 otevřených otázek v rámci osobního rozhovoru, který bude trvat 20-30 minut. Místo a čas nechám na Vašem rozhodnutí.

Rozhovor je anonymní. S Vaším dovořením jej budu nahrávat na záznamové zařízení a v jeho průběhu si budu dělat poznámky. Všechny závěry z mého výzkumu budou použity pouze pro účely mé bakalářské práce. Rozhovor máte právo odmítnout.

Děkuji za Vaši odpověď,

Zuzana Kolářová

DVO1

TO1: Objevila se na vaší škole šikana?

Ano a stále objevuje. Případy šikany řešíme i několikrát do roka. Většinou se jedná o krátkodobou záležitost, protože zatím, byla vždy odhalena, řekněme včas. Poslední případ, který jsme řešili, byl na prvním stupni. Žák 1. třídy si vybíral své oběti zcela náhodně a své jednání neopakoval u téhož žáka. Oběťmi byli jiní žáci 1. tříd. Jak jsem řekla, náhodně si vybíral své spolužáky, můžu říci, že byli vždy ve špatný čas na špatném místě. Chlapec je vždy zbil. Tuto situaci jsme řešili okamžitě, protože žáci 1. tříd si téměř vždy na příkoří postěžují třídnímu učiteli, vychovatelce ve školní družině nebo jiné dospělé osobě, která je nejbližší. Tento případ jsme řešili ve spolupráci se školní psychologkou. Ukázalo se, že chlapec tak jedná, protože je vystresovaný z domácího prostředí. Otec bije matku, jeho i jeho staršího bratra. Při rozhovoru, matka uvedla, že situaci doma již řeší a doufá, že se v blízké době vše zlepší. Matce bylo

doporučeno kontaktovat dětského psychologa s možností spolupráce se školní psycholožkou.

TO2: Řešíte jiné sociálně patologické jevy (dále jen SPJ)?

Ano, samozřejmě, naše škola není výjimkou mezi jinými školami. Sestava dětí navštěvujících naši školu je stejná jako kdekoli jinde na státních školách. Většinu žáků tvoří tzv. střední vrstva. Nemalou část ale i žáci ze sociálně slabších rodin. Řešíme tedy nejčastěji kouření, ale setkáváme si s tím, že žáci experimentují s alkoholem a slabými drogami. Například vandalismus na úrovni školy jsme zatím neřešili.

TO3: Setkáváte se s SPJ často?

Jak jsem řekla, SPJ řešíme nepravidelně, ale dle mého názoru často.

DVO2

TO4: Kdo konkrétní případy na vaší škole řeší?

Případy řeším já, z pozice výchovného poradce ve spolupráci s třídním učitelem, ale i s učitelem, který byl svědkem konkrétní události, což není často, a samozřejmě spolupracujeme se školní psycholožkou. Poté jsou kontováni rodiče, či zákonní zástupci.

TO5: Jsou pedagogové průběžně vzdělávání v problematice SPJ, konkrétně šikany?

No, to je otázka. Pedagogové samozřejmě mají povědomí o SPJ. Nicméně pravidelné vzdělávání v této oblasti neprobíhá pravidelně. Informaci o vzdělávacích kurzech dostávají. Překážkou jsou, samozřejmě jako jinde, finance a čas. Největší překážkou je ale malá motivace učitelů.

TO6: Kdo Vás upozorní na výskyt šikany?

Nejčastěji učitel, nejen třídní, rodiče dítěte a také dítě samotné. Nejen změnou chování, výsledky ve škole, ale i jak jsem uvedla u první otázky, přijdou sami, ale to nebývá časté, spíše výjimečné.

DVO3

TO7: Víte, co je sociální práce?

Myslím, že mám určitou představu. Je to profese, která si klade za cíl zlepšení vztahů a řešení problémů ve společnosti, mezi lidmi.

TO8: Myslíte si, že by sociální pracovník mohl být platným člen pracovního týmu?

Popravdě nevím. Myslím, že v současné době zvládáme dobře případy, se kterými ses setkáváme. Když tak nad tím přemýšlím, možná ano. Společně se školní psycholožkou bychom mohli tvořit odborný tým a nabídnout žákům i jejich rodičům pomoc na profesionálnější úrovni.

TO9: Jak si myslíte, že by sociální pracovník mohl být ve školství prospěšným?

Mohl by dělat přednášky pro žáky, v rámci prevence, možná proškolit učitele. Zřejmě by na odbornější úrovni mohl vést jednání s úřady, myslím tím, OSPOD, Policii ČR, aj.